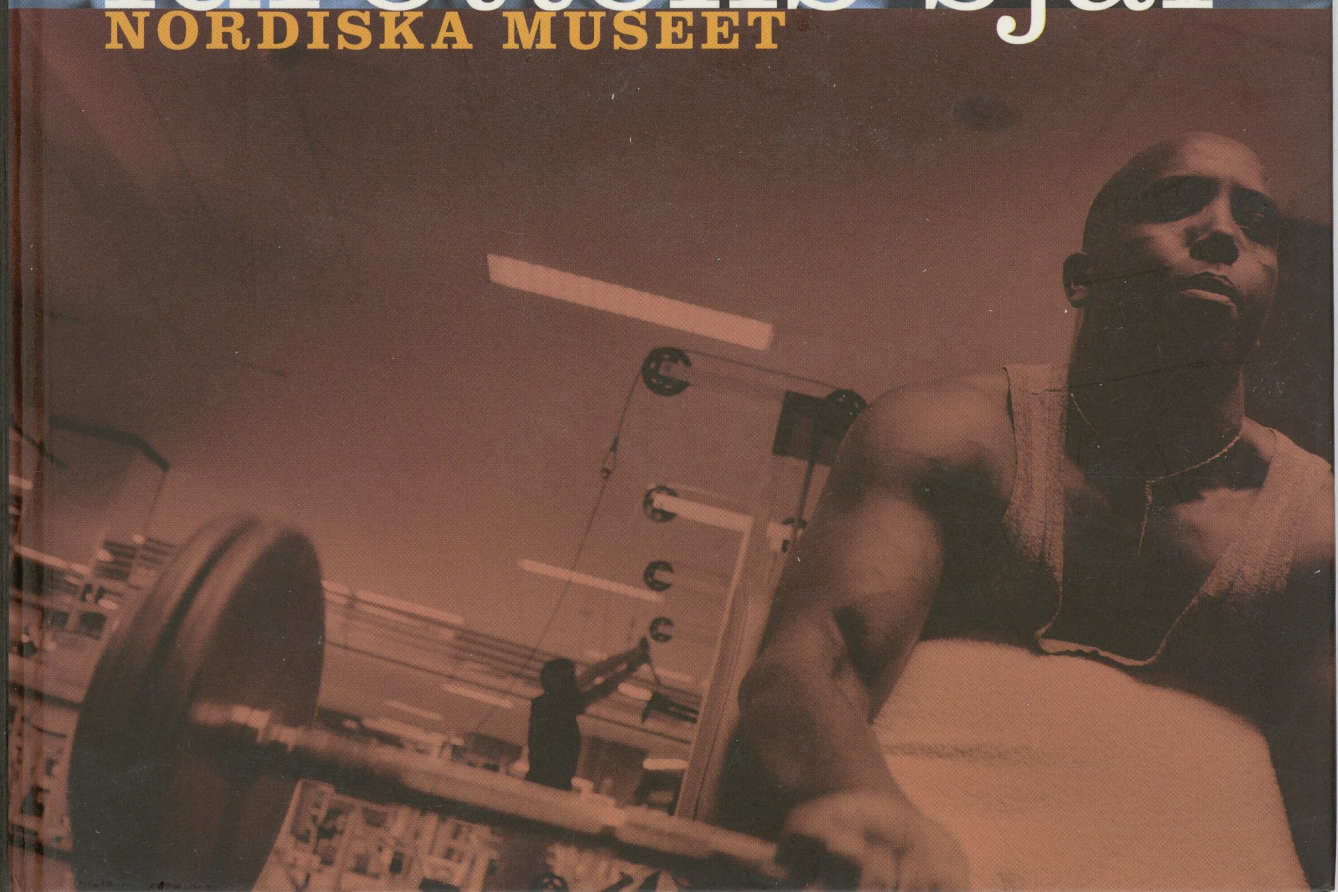

idrottens själ

NORDISKA MUSEET

idrottens själ fataburen 2000

Idrottens

Nordiska museets och Skansens årsbok 2000

själ

Fataburen 2000
Nordiska museets Förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
nmbook@nordm.se

© Nordiska museet och respektive författare

Redaktör: Bo G Nilsson

Bildredaktör: Peter Segemark

Grafisk form: Lena Eklund, Kolofon

Omslagets bilder: Clive Mason, Pressens bild (baksidan överst), bild ur
Riksföreningens för gymnastikens främjande årsbok 1938 (baksidan
underst), Sveriges Centralförenings för idrottens främjande arkiv
(framsidan överst), Charlotte von Friedrichs (framsidan underst).

Tryckt hos MediaPrint Uddevalla AB 2000

ISSN 0348 971 X

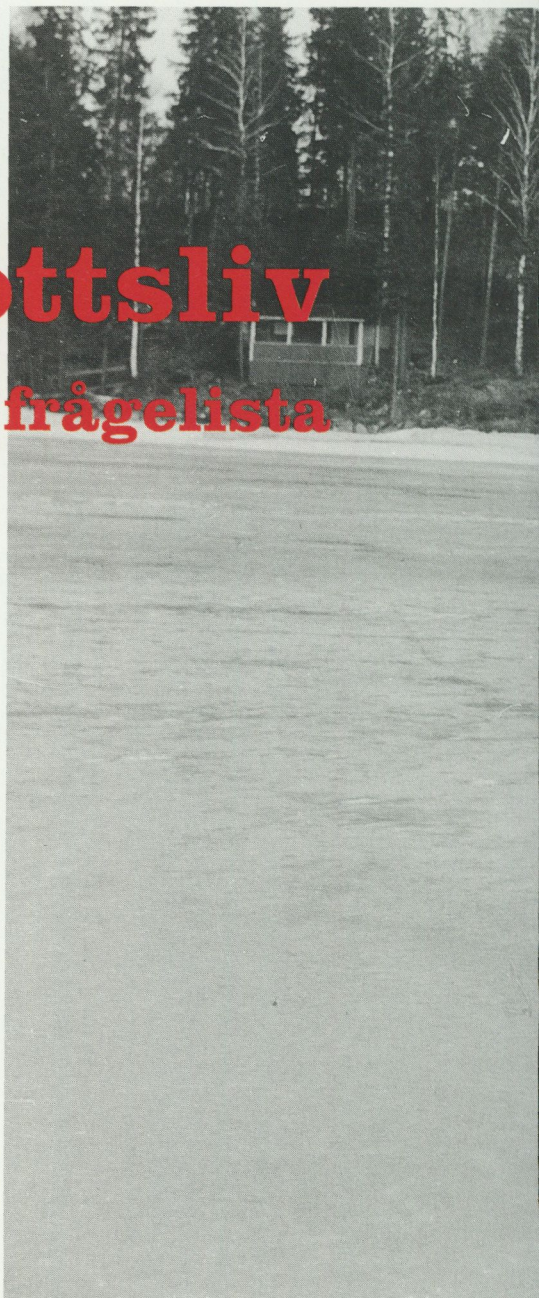
ISBN 91 7108 468 1

Idrottsliv

– om svaren på en frågelista

DAN WALDETOFT är intendent
med inriktning på frågelistverksam-
het vid avdelningen för Forskning &
Dokumentation, Nordiska museet

På vingliga halvrör med bandy- ▶
klubban som stöd. Sjön Torrvarpen
i Grythyttan, Västmanland, 1953.
Foto Rune Waldetoft.

Sågmyra i Dalarna vintern 1961. Jag är nyinflyttad och går i tvåan. Tage, klassens ordinarie ishockeymålvakt, ligger nedbäddad hemma i Vålberg. Helt oprövad blir jag hans ersättare. Yngve, en av de större killarna i skolan, kommer fri framför målet. Slagskottet går mot kryssset. Jag slänger ut högerarmen, pucken tar på klubbskftet och försvinner i en snödriva. Snyggt! Några dagar senare kommer Tage tillbaka, som reservmålvakt. Järnvägsexpeditörens pojke har tagit hans plats.

Ett annat idrottsminne från 60-talet. NTO-föreningen har anordnat skidtävling. Som en av skolans bättre skidåkare ställer jag upp. Det gör också Lennart, klassens tjockis. Vi vill båda göra rättvisa åt våra nya Six Je elit-skidor från Sundins. Det är två banor. Den längre, som vi ska åka, viker efter ett stycke av till vänster, för att gå ihop med den kortare en bit före mål. När resultatlistan sammanställs finner tävlingsledningen till sin förvåning att Lennart åkt fortast, hans tid är flera sekunder bättre än min. Man uppfattar den omvända ordningen som omöjlig och utgår från att han har åkt den kortare banan. Vid prisceremonien i ordenshuset tar jag emot förstapriset. Lennart är diskvalificerad, hans korta stund av lycka är förbi.

Det här är två starka idrottsminnen ur mitt liv, och de illustrerar idrottens betydelse, både på gott och på ont, i ett vidare sammanhang, utöver stundens glädje eller pina. Det första, en helt oplanerad och oväntad framgång, handlar om den idrottsliga prestationens och förmågans betydelse för en individs placering i gruppen. Den spektakulära räddningen gjorde att jag snabbt fick en roll i min nya klass, jag blev någon, mer än att bara vara den osäkra nykomlingen från det uppländska bruks- och stationssamhället. Den andra händelsen minns jag inte för att jag stod som segrare i skidtävlingen, det är förloraren som jag ännu ibland tänker på. Med sitt skidåkande ville han bli något annat än att bara vara skolans tjockis, men hans lika plötsliga som oväntade framgång förbyttes på ett brutalt sätt i obönhörlig förnedring. Idrotten förenar, säger man. Men hyllandet av den fysiska förmågan och jämförelsen med andra utövare fungerar också som en stark uteslutningsmekanism, och är en säker väg till att försämra en människas självförtroende.

I december 1998 skickade Nordiska museet ut frågelistan Idrottsliv till sina meddelare, där de uppmanades att berätta om sportens och idrot-

Målgång vid en skidtävling i Sågmyra, 1960-talets mitt. Foto Rune Waldetoft.

tens betydelse i livet. Gör sig de här aspekterna på idrotten påminna i frågelistmaterialet? Jag ska också beskriva vilka sportsliga och idrottsliga aktiviteter meddelarna ägnat sig åt under olika perioder i livet, eller på annat sätt varit delaktiga i.

Nordiska museet har ungefär 450 meddelare som regelbundet besvarar frågelistor i olika ämnen. Av dessa skrivande medarbetare är många äldre människor, i första hand kvinnor. Meddelarstaben utgör sålunda inte något statistiskt urval av befolkningen, den består av personer med intresse att dela med sig av sina erfarenheter och på detta sätt bidra till museets dokumentation av svenskt vardagsliv.

Frågelistan Idrottsliv har besvarats av cirka 135 personer, vilket är en ovanligt låg svarsfrekvens. Även om meddelaren inte har några mer omfattande erfarenheter av en företeelse, brukar hon eller han ändå fatta pennan och formulera ett svar. Birgit Thulin uttrycker det så här: »Här är åter en av dessa listor, som jag varit starkt frestad att avstå från att besvara. Något 'idrottsliv' anser jag mig nämligen aldrig ha haft. Men som vanligt kommer här ändå något slags svar, eftersom jag anser, att det rent objektivt sett måste ha ett visst värde att få in redogörelser även från personer som har en likgiltig eller rent negativ inställning till ämnet.« Det kan i vissa fall vara så, att ämnen som alla rimligen har egna erfarenheter av, uppfattas som alltför personliga och närgångna. Somliga meddelare stängde badrumsdörren om sig när vi för några år sedan frågade om deras personliga hygien. En annan av de äldre kvinnliga skribenterna, Kristina Andersson i Varberg, skriver: »Här får ni ett torrt, tråkigt, oinspirerat, oengagerat svar på frågelistan. Sport och idrott har inte varit min starka sida i livet«, ett förhållningssätt till sport och idrott som hon delar med många meddelarkollegor, både kvinnor och män, och som fått somliga att helt avstå från att skriva till oss i ämnet.

Men när en person som anser att sport och idrott ingenting betytt i livet ändå bestämmer sig för att ta sig an frågelistan och börjar skriva – och tänka – kan bilden bli en annan. Jag ska berätta om Tom Jönsson, förtidspensionerad industriarbetare från skånska Tyringe.

Tom börjar med att fastslå, att han alltid varit ointresserad av sport och idrott och att han aldrig utövat någon idrott: »Idrottsminnen – nej, jag har inga sådana.« Sedan följer en flera sidor lång berättelse om det sexåriga barnbarnet Nadins konstakning, som pågår en stor del av året. Tom är

stelopererad i ryggen och får själv inte åka skridskor, men han deltar aktivt i Nadins »ice-off aktiviteter«. Utrustningen är endast skridskor och hjälm, »men att knyta dessa skridskor på ett rätt sätt tog ett bra tag att lära – inte för hårt – det skall vara fast men ändå inte för löst, när barnen har åkt en stund sväller foten något men just då är det viktigt med snörningen – ingenting får göra ont«. Bland barn och föräldrar har Tom blivit känd som »Morfar«, och arbetet som »back-upp« vid ringen har gett honom många nya vänner. Han berättar vidare att han efter hand också blivit bekant med några av de äldre konståkningsflickorna, vars åkstilar han numera känner igen. Dessutom är det så, får vi veta, att viss musik bara passar vissa åkare, och det har Tom lärt sig att uppfatta. »Om detta har vi samtalat en hel del och dessa här åkarna var väldigt nyfikna på vad jag tyckte.«

Tom skriver i mars och säsongen går mot sitt slut. Men årets stora uppvisning återstår och där ska Nadin vara en av mössen i sagan om Askungen. Han är inbokad också nästa säsong: »Morfar – till hösten så måste du träna mig bättre på mina flygskär.« – Visst betyder idrotten en hel del i Tom Jönssons liv!

Skolans idrottsövningar, där i stort sett alla skulle vara med, lyfts gärna fram i beskrivningarna av barn- och ungdomstidens idrottande. De äldsta meddelarnas erfarenheter från 1920- och 30-talen av armar uppåt sträck! i bänkraderna har inte så mycket gemensamt med senare tiders basket- och volleybollspelande. Men de starka känslor som minnet av skolidrotten ofta väcker till liv förenar.

Hårda och krävande gymnastiklärare har det funnits gott om. Marianne Nissen, som gick i skola i Stockholm på 30-talet, berättar: »Från tredje klass fick vi en särskild gymnastikfröken. Hon var så sträng, tvingade upp alla i ribbstolar och på bommar, slog oss med en batong på benen om vi inte fort nog kom upp. Hon var nazist, tvingade oss att marschera som tyskar. Det hade hon sett på Berlinolympiaden 1936 och hon var helt entusiastisk.« Lagväljandet i samband med olika bollspel är en sanktionerad form av mobbning och blir i berättelserna ett uttryck för skolans hårda värld. Anna Prestjan, som började skolan i slutet av 70-talet, ser nyktert på saken: »Jag blev alltid vald sist. Egentligen tror jag inte att jag var sämre än någon annan, jag var väl medelmåttig. Men jag var liksom den typen, smal med glasögon och väldigt nervös för att misslyckas. Någon i varje klass

måste ju vara den som är sämst på bollspel, och det blev jag och några till som fick den stämpeln.« Det är rangordningen av eleverna och bristen på lekfullhet som får karaktärisera skolans idrottslektioner, stunder av pina som många aldrig glömmet.

De som lyckades bättre skriver inte lika uttrycksfullt om skolgymnastiken. Det är förlorarna, de muliga och lite klumpiga, de närsynta och osäkra, som drar upp penseldragen. Lars Hagström är en av dem: »De övriga ungarna tyckte naturligtvis att det var dagens clou att få se en tjockis klänga i ribbstol eller rep. Och efter vad jag förstod så hade läraren också stort nöje av det. Det är omöjligt att glömma dessa förödmjukelsens stunder.«

För att rätt förstå den mörka bilden av skolidrotten måste man tänka på de kroppsliga förändringar, som gör den förpubertala och den pubertala tiden i en människas liv så känslig. Den närgångna mönstringen av kroppen i omklädningsrum och gymnastiksalar har förfärat många. »Jag var den första i min klass som fick mens, då var man befriad från gymnastiken, men man fick sitta och titta på så att alla i skolan visste vilka som hade mens. Idrott väcker inte så många roliga minnen hos mig«, utbrister Lillemor Mellquist, född 1948.

Idrotten ger individen en särskild status i gruppen; »idrottade man var man någon«, som Anna Prestjtan konstaterar om sitt 80-tal. Från ungefär samma tid berättar Ove Dagneryd om en elev som saknade kamrater. Han var lite klumpig och tyckte inte om att idrotta. Men en idrottsdag med gevärsskytte gjorde honom intresserad och han började träna och blev en framgångsrik skytt. Nu fick pojken kamrater! Ari Leinonen föddes i Finland i slutet på 50-talet och flyttade som liten med familjen till Sverige. Idrotten blev hans goda fé: »När vi flyttade /till ett nytt/ bostadsområde och jag fick börja i en normal klass efter att ha gått i 'hjälpklass' blev leken och idrotten lite av min räddning, när det fanns tendenser till mobbning för att jag hette Ari Leinonen ett 'konstigt namn' och mina föräldrar inte kunde prata svenska mm. Detta förstod jag snabbt. Ingen ville fullt ut retas med någon som var viktig i kvarters- och klasslaget.«

Genom att idrotta skapar man sig en identitet. Identitet handlar bland annat om delaktighet, i ett lag eller med en grupp träningskamrater. Men också den ensamme långdistanslöparen ingår i ett större sammanhang – han är »långdistanslöpare«, även om han aldrig sprungit vare sig Göteborgsvarvet eller Stockholm Marathon. Elljusspårets tunnel öppnar sig

mot en allomfattande gemenskap.

Ingvar Norlin har skrivit en fristående berättelse om sonen Erik, som föddes med ryggmärgsbräck 1967. Ett av hans handikapp blev små och deformerade fötter. Här berättar pappa Ingvar om Erik och ishockeyn:

Tur att det till slut blev jullov, nu fick Erik en tid att koppla av från skolan. Nu såg han fram mot att spela ishockey som fångslade honom enormt, även fast han inte kunde åka skridskor så var han med på isplanen och spelade. Hur länge han skulle få vara med utan skridskor var en tidsfråga, det fick väl bli den tid det blev. Han hade ca en kilometer till isbanan. Dit gick han med sparken lastad med klubbor och puckar. Långsamt gick det men han verkade lycklig när han stack iväg. Ofta var det vuxna spelare där, då fick han vackert stå på sidan och vänta på att de skulle bli klara så att han vågade gå ut på isen. Han kunde också vara ensam där och spela. Då lekte han att han var någon av tjeckernas stjärnor som tränade. När han kom hem berättade han om dragskotten han skjutit och vilka finter han gjort innan han lade pucken i mål. Under dessa stunder när han var ensam kände han inte av sitt handikapp eftersom det inte fanns någon att jämföra sig med.

Han ville gärna ha skridskor men vi visste att det skulle nästan vara detsamma som att bryta av honom fötterna eller benen. Att det skulle vara nästan omöjligt för honom att åka skridskor trodde han inte på. I det längsta försökte vi få honom att förstå att han var för liten ännu för att åka skridskor, men han hade sett mindre barn som åkte och då skulle väl också han kunna.

Detta diskuterade vi mycket, skulle Erik åka skridskor måste han ha ett stöd, annars skulle fötterna brytas av. Ingrid pratade med läkare om det fanns möjlighet till detta, de hade inte tidigare gjort liknande. En dag fick Erik åka till Sundsvall för att där försöka prova ut något sorts stöd. Hem kom han med troligen det första stöd som tillverkats för skridskoåkning. Eriks fötter var så små att vi fick köpa de minsta skridskor som fanns och ändå var dessa mycket för stora. Erik och jag skulle provåka ute på vägen till att börja med, skulle det gå bra blev det isbanan sedan. På med skridskorna fortfarande än fort och ut med skridsko och klubba på den första skridsko-

turen. Han hade tidigare av sin faster fått fullständig ishockeyutrustning, inget fattades. T.o.m. kronorna på bröstet fanns med. Nu var han en av spelarna i Tre Kronor. Vilket lir det skulle bli.

Men när vi kom ut på landsvägen vek fötterna sig som de alltid gjort, och nu var det skenor under skorna vilket gjorde att allt bara gled undan. Vi höll väl på en timma och försökte åka, det gick bra när vi kom lite på sidan där det fanns lössnö. Erik tittade upp på mig och så sa han med ett leende: »Pappa, kan man kalla det här för skridskoåkning?» Sedan försökte vi ytterligare några gånger med samma resultat, då lessnade Erik och insåg att någon ny Tumba skulle han inte bli. Skridskorna ställdes åt sidan för att aldrig mer användas.

Eriks hjärtskärande kamp mot en ovillig kropp är inte bara ett uttryck för längtan efter delaktighet. Självfallet ville han känna att också hans kropp kunde bära honom framåt. Idrottandet, den fysiska aktiviteten, är en glädje i sig. Välbehaget förstärks av upplevelsen av samspelet mellan kroppen och den egna viljan, förmågan att behärska sin kropp. Kroppskontroll och kroppsideal hänger samman. Under 1900-talet har drömmen om den smärta och vältränade kroppen varit förhärskande i olika grad, ett kroppsideal förbundet med hyllandet av självkontroll och disciplin, i vissa fall askes.

Sture Hazards stämma är en återklang av den 1930-talets kroppskultur, som ville skapa en ny och bättre människa, ett led i bygget av folket och nationen för framtiden: »När jag i mitt åttionde levnadsår tar mina dagliga promenader så sker det inte i maklig takt. Jag ger av det som finns kvar av den småländska urkraften från mannaåren. Kamp skall det vara, kamp mot den egna bekvämligheten /.../ Falla och stupa kan man, det tillhör livets egen bistra filosofi men kapitulerar gör aldrig en idrottsutövare av den gamla skolan. /.../ Vi tycker inte om att sitta vid spisen och hålla oss varma om fötterna. Vi vill ut i nordanvädret och trotsigt vända våra näsor rätt mot stormen. /.../ Det är något mycket fint att segra över sin egen bekvämlighet och att framgångsrikt bekämpa lättja och liknöjdhet. Då öppnar Sankte Per pärleporten för oss.»

Det är kampen med sig själv, om än inte lika heroiserad som här, som lyfts fram av många som beskriver sitt idrottande eller motionerande. Det

egna välbefinnandet står numera i centrum, övervikt är en välkänd hälsofara och incitamentet till mångas motionerande. Genom att idrotta/motionera regelbundet vinner man också något annat, man visar att man har disciplin, att man råder över sina drifter och laster. Jan Waldner, som är i 75-årsåldern, lyckades för några år sedan gå ned 14 kilo på lika många veckor, »en prestation som jag känner mig lika stolt över som en idrottsman känner sig över sina framgångar på tävlingsbanan«. Också Anna Prestjan, som är betydligt yngre, har besekrat sitt sämre jag: »Jag känner ett otroligt välbehag när jag har tränat, och jag tror att mina komplex har försvunnit tack vare träningen. Dels ser jag faktiskt bättre ut, min mage är platt, jag är smal och vältränad, men dessutom vet jag att jag i alla fall har gjort mitt bästa, och det är en skönare känsla än den där 'jag borde'-känslan.« Våra kroppar signalerar vår moraliska nivå. Den ständigt mumsande tjockisen straffar ut sig själv. Anna Wiik, född i mitten av 60-talet, berättar om när hon gick ned i vikt och hennes kropp blev en annan: »Jag hade fått inpräntat att jag var ful och plötsligt såg folk att man fanns. Till och med bland mina egna klasskamrater som aldrig annars pratade med mig blev jag högintressant.«

Den svenska landsbygd där många äldre meddelare vuxit upp, var en miljö där idrottande och idrottsintresse knappast stod på dagordningen. I bondeleden var man länge misstänksam mot idrottsrörelsen. Kroppen kunde brukas för nyttigare ändamål. Lennart Gustavsson berättar från sin småländska barndom på 1930- och 40-talen om somrarnas fotboll och vintrarnas skridskoåkning, bandyspel och kälkåkning, och avslutar: »Det som beskrivits här ovan hör till barndomens upplevelser /.../ Det fanns inga i min familj /.../ som sysslade med idrott i vuxen ålder. Praktiskt taget ingen läste idrottssidorna eller talade om idrott när de träffades. Det var en genetisk självklarhet att mitt idrottande, om det kan kallas så, hörde barndomen till.« Sonja Henningsson har ett drastiskt exempel på hur man betraktade den som gick, eller snarare sprang, sina egna vägar: »Den förste som 'idrotta' här var Sven Hellman, makens bästa vän. Han sprang i skogarna och 'träna' i helgerna och ansågs allmänt som sinnessjuk. Blev visst halländsk mästare i nån löpning. Men han läste på Hermods om nätter o helger och tog småningom studenten. Att han hissa opp en rivals cykel i flaggstången och barrikadera bron på vägen till henne befäste hans rykte som imbecill.«

För flickorna hörde idrottandet knappast ens barndomen till. Birgit Nilsson, född i Norrbotten i början av 20-talet, säger att hon och hennes syster aldrig fick några skidor, det var bröderna förunnat. Och skolans skidtävlingar var bara till för pojkarna. Från sin dalsländska hemsocken minns Daga Paulsson, född 1918, att där fanns inga tillfällen för flickorna att idrotta, ibland samlades de och tittade på när pojkarna spelade fotboll.

Särskilt i de kvinnliga svaren framställs barndomen på bondgårdar och i småbrukarhem som en tid av få lekar och nöjen. Flickorna skulle i stället hjälpa till i hemmet och på detta sätt förberedas för vuxenlivet. Sonja Henningssons skildring av sin halländska uppväxtmiljö på 1920- och 30-talen är ett särdeles målande exempel:

Vi fattiga bondebarn fick så fort vi kom hem från skolan byta kläder för att ut och jobba. Vi hade bara en sorts kläder i skolan och en annan hemma som fick bli hur smutsiga som helst. Vi fick »spadvända« jorden i alla kullar i gårdet (fulla med sand) för det låg mellan två sjöar så det blev bättre bete åt djuren. Vi lasta tonvis med sand och grus ur en kulle till mossen nedanför så den blev åker och bar hästen. Vi räfsade löv och ris i markerna som skulle slås med lie till hö. Vi räfsa gräs, tog opp säd efter lie eller slåttermaskin med avläggare om sommarn, hässjade hö och trampade i hölassen, släpa in det på hörännet i tryckande hetta före åskväder. Vi drog harven i torvmossen där hästen inte kunde gå för där var för sankt. Vi högg ved, troligen från tioårsåldern, vi högg ner små träd i hagarna till ved, skalade eketräd, små, till bark eller stolpar som såldes, skalade massaved, tog opp potatis ca 6–8 timmar var dag. På vintern sticka och virka vantar, sockor, mössor och tröjor till oss och fem syskon, bar vatten till korna, mjölka och gödsla ut. Gödsla ut under får och svin ibland. Tvätta för hand, bar in ved och vatten till hushållet osv. Det var gymnastik tillräckligt och det var en vila att få sitta i skolan varannan dag.”

»Det gick ju inte att växa upp i Göteborg på 30–40-talet utan att bli fotbollsintresserad, GAIS-are, ÖIS-are eller IFK-fantast var de tre huvudgrupperingarna, och sedan fanns ju mångfalden av olika kvarterslag över hela staden.« Villy Holmberg beskriver en helt annan idrottslig uppväxtmiljö än den som landsbygdens söner och framför allt dess döttrar åter-

»När jag var 10–11 år fick jag av min far ett par skidor. Jag tyckte det var ännu roligare att åka skidor än skridskor, trots att jag måste åka skidor i kapp. Min mor ansåg att flickor inte skulle vara klädda i långbyxor. Alla mina kamrater hade skidbyxor så jag kände mig lite utanför.« Gunvor Schulze utanför hemmet på Barrstigen i Bromma 1929.

kallar i minnet. Det var inom borgerligheten som idrotten först var en naturlig sysselsättning, efter hand blev också arbetarna i städer och på industriorter alltmer idrottsintresserade, även om arbetarrörelsen till att börja med såg idrotten som en borgerlighetens ensak. Olle Lindqvist växte upp i Arbrå i Hälsingland på 1920- och 30-talen. I samhället fanns en tennisplan som tillhörde Arbrå Verkstad. De mindre barnen fick visserligen inte spela där, men Olle och hans pojkamrater inspirerades till att anlägga en egen enkel tennisplan och att tillverka egna racketar, gamla tennisbollar var det lätt att få tag på. Friidrott med löpning, höjdhopp och kulstötning tränades på den stora villatomten hemma hos en kamrat, landsfiskalens pojke. I tonåren höll man till på samhällets idrottsplats.

Också de äldre kvinnor som vuxit upp i städer, i villasamhällen och liknande berättar om ett eget idrottande, utanför skolan. Karin Henrikson föddes i Malmö 1917 och hon inleder sitt frågelistsvar så här: »Jag hade något som inte var så vanligt på den tiden, en mor som var sportintresserad. Hon var född 1884 och på morfars sommarställe fanns badhus, båt-hus och tennisbana«, en fingervisning om hennes sociala härkomst. I nedre tonåren började hon träna i MSS, Malmö simsällskap, och blev som bäst reserv i stafettlandslaget. Gunvor Schulze har sina samtida barndomsminnen från Bromma utanför Stockholm. Hon blev tidigt intresserad av skridskoåkning och berättar om när hon i Alviks skola fick se konståkning på skolgården. Det var Sonja Henie som hade uppvisning och ibland par-åkte Vivi-Anne Hultén och Bo Nothander.

Gunvor gav dock upp sitt skridskoåkande. Hon fick inga nya skridskor och tröttnade på de gamla, enkla skridskor med remmar över foten som skruvades fast på pjäxan och som aldrig satt riktigt fast. Minnet av dessa halvrör som ideligen lossnade förenar en hel generation, eller två. Barn-domens knapphet, och den sparsamhet som förr var en klassöverskridande dygd, tar gestalt i dessa dåliga skridskor, för stora pjäxor och hemma-gjorda fotbollar. Christina Bergdal, som föddes under kriget, minns: »Hemma hade jag åkt på s k halvrör, alltså sådana som man skruvade fast på pjäxan och när jag nu började skolan i stan skulle jag ju få s k bandyrör. De var vinröda och fina med storlek 39, för mamma tyckte att jag skulle ha något att växa i. Än idag har jag 37 i skostorlek. Det kanske också förklarar varför jag inte blev så bra på skridsko.« Berättelsen om barn-domens enkla förhållanden framstår som i det närmaste tidlös. Lena

Kronberg återvänder till lågstadiets gymnastiklektioner omkring 1970 och erinrar sig flickornas vita sockiplast, hennes var alltid för stora för att hon skulle ha att växa i. Om samma tid skriver Benny Fröjd: »När jag var liten så spelade vi en del fotboll på ången där jag bodde. Det här var på den tiden då man kunde spela fotboll på en äng och inte behövde en dyr anlagd plan.«

Berättelserna om »sport och idrott« i vuxen ålder är många gånger skildringar av friluftsliv: promenader, med eller utan svampkorg, cykling, skid- och sparkåkning, fjällvandringar och trädgårdsarbete. Man ser framför sig det unga Folkhemssverige som genomkorsar landet på cykel och övernattar i tält eller på vandrarhem. På vintern äter man apelsinklyftor vid foten av Snasahögarna, med stavarna nedstuckna i snön och ansiktet vänt mot solen. Under krigsåren går man Riksmarschen och promenadutflykter i samma anda, anordnade av olika föreningar. Och så har man fortsatt. Idag får den lokala PRO-föreningen sina medlemmar att i samlad tropp ge sig ut med ryggsäckar och skidstavar i händerna. »Det blev som

»Vandrarnas tacksamhet min belöning«, är Viola Karlenheds paroll som vandringsledare. Här leder hon en höstvandring på Adelsö i Mälaren 1998. Foto Sven Carlson.

Sommaren 1941 gick cykelsemestern till Gränna och Visingsö, där Gunvor Schulze poserar framför Per Brahes slottsruin.

Gunvor Schulze i Handöl i Jämtlandsfjällen påsken 1941.

sagt friluftsliv som jag skrivit om, men det går väl lika bra», avslutar Britt-Marie Johansson från Rottne i Småland sitt frågelistsvar.

Det är med andra ord »motion« i olika former som visar sig vara innehållet i de flesta meddelares »idrottsliv«. Idrottens tävlingsmoment, som skapar vinnare och förlorare, tar många uttryckligen avstånd ifrån, även om man själv ägnar eller ägnat sig åt sporter där det är en självklar del, som bowling – och även boule, som vi tack vare frågelistan vet också spelas i Frostviken i norra Jämtland. Gerd Lindblom föddes vid mitten av 40-talet och hennes kortfattade beskrivning av idrotten i livet får representera den något svettigare skaran av alla dessa motionärer: »Gymnastiken i skolan var en plåga. Jag kände mig inte accepterad. Var inte tillräckligt duktig, vågade inte, fick ingen chans. Visst var jag med på friluftsdagar och andra aktiviteter men det blev aldrig något. Jag hade aldrig idrottsidoler. Mina föräldrar var heller aldrig intresserade. I vuxen ålder började jag däremot träna. Har joggat, sprungit, lunkat, cyklat osv. Var starkt engagerad i Korpen på 80-talet. Var med i Tjej-milar och Centrumlöp i Oslo. Motion betyder idag mycket för mig. Däremot inte sport och idrott. Vinna eller förlora finns inte i mitt medvetande.« I en modifierad form är det här ett typiskt »idrottsliv«, som det tar form i svaren på Nordiska museets frågelistan.

Bland det fåtal yngre meddelare, födda på 1960- och 70-talen, som skrivit om sina personliga erfarenheter av sport och idrott, finns några som varit mycket aktiva. Deras exempel visar att idrotten numera är naturlig för både pojkar och flickor och att den sker i organiserade former; idrottsrörelsen har väl idag närmast monopol på den unga generationens idrottande. En avigsida som blir synlig är det elittänkande och den utslagning som drabbar många redan i mycket unga år. Åsa Ålander föddes i början av 70-talet i Järvsö, där friidrotten, som hon säger, har en central roll. »Redan vid 7–10 års ålder skulle man tävla så mycket som möjligt och platsade man inte i Hälsingetoppen så var det tack och adjö.« Hennes idrottande sågs med ett milt och ironiskt förakt av de ledare, som visste att hon aldrig skulle »nå toppen«. Elittänkandet gör att kraven på de unga idrottsutövarna växer, även utanför planen. Henni Lintunen spelade fotboll, men tröttnade på tränaren och slutade: »Man kan inte säga åt tjejer i 16-årsåldern att komma in kl. elva om det inte är match dagen efter! Inte heller att vi inte fick ha vad vi ville på oss. Det funkade liksom inte för en

annan som varit ensammen med bästisen samma sommar och röjt 2 veckor på Kreta.«

En sport som står för mycket av det goda som finns hos idrotten, är orientering. I tioårsåldern följde Malin Joakimson sin pappa i fotspåren och började orientera i skogarna runt Taberg i Småland. Tjugofem år senare lyfter hon fram sportens goda sidor. I många familjer är hela familjen med på träning och tävling, och det skapar en betydligt mindre press på barnen än inom många andra idrotter, där föräldrarna står vid sidan av planen eller banan och driver på sina små idrottsstjärnor i vardande. Birgit Nilsson har orienteringsminnen från 50-talet. Hennes man var ensam i familjen om att orientera, men hela familjen var delaktig. »Det var tävlingar mest varje söndag och även när familjen utökades med tre barn var vi med. Vi packade termos och smörgåsar och åkte gemensam buss med andra tävlande och deras familjer ut mot okänd ort. Vid tävlingens slut åt vi vår matsäck. Det var ganska skönt att komma ut i skogen. På hemvägen var det snack om olika controllers läge, vrickade leder och skrubbsår. De flesta trötta och svettiga. Duscha fick dom göra hemma om det inte fanns nån sjö i närheten.«

Orienteringen framställs som en riktig familjeidrott, en sympatisk blandning av fysisk aktivitet, naturupplevelse och picknick. En skön form av gemenskap.

Att tillsammans med någon uppleva en samtidig händelse förenar, det må vara en rockkonsert, ett idrottsevenemang eller en färjekatastrof. Och få saker kan diskuteras lika länge och ingående som exempelvis en fotbollsmatch: 22 man på plan och en domare – och bollen är rund! »Jag kommer ihåg än idag en sommardag när far kom hem och sa att vi skulle gå på Nya Ullevi för att se matchen mellan ÖIS och AIK. Agne Simonsson gjorde comeback och ÖIS vann med 5-0 eller 5-2. Detta måste ha varit 1965-1967.« Orden uttrycker den längtan efter samhörighet med pappan som den lille Ari från Finland kände, och som förverkligades för en stund då de följdes åt till fotbollsarenan. Pappa som annars inte hade några andra intressen än att gå till jobbet på Volvo. Gert Lindell blir nostalgisk när han tänker på hur han tillsammans med sin bror och far gick upp tidigt på morgonen för att höra radioreferaten från matcherna mellan Ingemar Johansson och Floyd Paterson.

Idrotten är gemenskap! Till vad ledde mina egna idrottsframgångar? Ja,

Familjen Nilsson samlad för en kaffepaus efter avslutad orienteringstävling någonstans i Stockholmstrakten. 1954.

det måste sägas. Trots målvaktsräddningen blev Sågmyratiden inte så segerrik. Jag var ganska duktig i skolan och det sänkte nog mina odds bland textilarbetarbarnen. Dessutom sågs jag en gång med familjen utanför frälsningsarmélokalen i Borlänge, där pappa var soldat. »Klubbkraft – ut« blev nog mera »stolpe – ut«. Jag känner igen mig i Erik, som jag berättat om, och ishockeyrinkens magnetartade dragningskraft. Från köksfönstret såg jag när belysningen tändes på utomhusrinken. Då skyndade jag dit med oslipade skridskor, klubba och puck. Ett par mil bort möttes Leksand och Skellefteå, med »Klimpen« Häggroth i målet. Väl hemma igen, från samma fönster, såg jag strålkastarna från raden av bilar, som i det tilltagande snöfallet sakta kom körande nedför backen vid järnvägsövergången. Skellefteå hade vunnit med 3–2.